

Plac św. SEBASTIANA

- historyczny zakątek Opola

Biuletyn wydany w ramach projektu pt. *Przebudowa placów miejskich w Opolu*, który Fundacja „Dla Dziedzictwa” realizuje w partnerstwie z Miastem Opole w ramach umowy o dofinansowanie projektu nr RPOP.05.03.01-16-0037/16-00.

Fundusze
Europejskie
Program Regionalny

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

Opracowanie: Fundacja „Dla Dziedzictwa”

Redakcja i korekta: dr Krzysztof Kleszcz

Nakład: 2000 egzemplarzy

FUNDACJA
DLA DZIEDZICTWA

OPOLE

Burzliwe dzieje placu św. Sebastiana w Opolu. Rąbka tajemnicy uchylił archeolog Krzysztof Spychała

W sobotę 14 września 2019 r. Fundacja „Dla Dziedzictwa” zorganizowała oprowadzanie po placu św. Sebastiana w Opolu. Prelekcję pt. *Plac św. Sebastiana – historyczny zakątek Opola*, wygłosił archeolog Krzysztof Spychała.

Zainteresowani historią placu zebrali się o godz. 16.00 przed kościołem pw. św. Sebastiana. Prelegent przedstawił burzliwe dzieje tego zakątka miasta na tle rozwoju przestrzennego Opola, od średniowiecza do XXI wieku. Posiłkował się przy tym ilustracjami przedstawiającymi historyczny wygląd kościoła i otoczenia placu.

Zakres zadawanych pytań podczas wspólnej dyskusji i indywidualnych rozmów świadczył, że na spotkanie przybyło szczególne audytorium: miłośnicy historii miasta chcący pogłębić swoją wiedzę o nim. A historia tego miejsca jest fascynująca!

Rozwój miasta Opola na pra- skim Dnia 28 sierpnia 1615

Rozwój miasta Opola na prawym brzegu Odry rozpoczął się już w XII w. W 1217 r. książę Kazimierz I nadał miastu prawa miejskie (na prawie flamandzkim). W 1327 r. zostały one uzupełnione wg prawa średzkiego. Średniowieczna osada w ciągu XII i XIII w. uzyskała miejski kształt urbanistyczny: w centrum pobudowano ratusz i domy wokół rynku oraz rozplanowano sieć ulic i placów. Pod koniec XIII w. książę Bolesław I Opolski otoczył miasto murami obronnymi z fosą, 5 bramami i basztami. Układ urbanistyczny miasta, tzn. rynek, szachownica ulic oraz place przy murach obronnych uczyniły z Opola szczególny ośrodek handlowy i administracyjny. Od XV w. Opole było w pełni zespołem miej-

skim. Dnia 28 sierpnia 1615 roku wielki pożar strawił większość drewnianej zabudowy miasta. Zostało ono ponownie zniszczone podczas wojny trzydziestoletniej. 30 maja 1739 r. miał miejsce kolejny pożar, w którego wyniku spłonęło 2/3 zabudowy miasta. Plac św. Sebastiana, zlokalizowany w północno-wschodniej części starego miasta, w obecnej postaci powstał dopiero po pożarach i pożogach wojennych trwających w XVII i XVIII stuleciu.

Prawdopodobnie już w połowie XVII w. na placu św. Sebastiana stała karczma. Być może znajdowała się ona w miejscu dzisiejszego kościoła pw. św. Sebastiana, bezpośrednio przy murach miejskich, w pobliżu bram Mikołajskiej i Goławickiej. W tej karczmie,

w dniu 31 marca 1679 r. zmarł chory na dżumę cudzoziemiec. Zaraza szybko rozprzestrzeniła się i do końca grudnia 1680 r. spowodowała śmierć 900 osób, tj. blisko połowy ówczesnych mieszkańców Opola. Doszło do tego, że mieszkający na przeciwnym brzegu Odry zburzyli most, aby zaraza do nich nie dotarła. Budynek karczmy wyburzono jeszcze tego samego roku, a w jego miejsce postanowiono wybudować kaplicę wotywną pw. św. Sebastiana – patrona chorych na choroby zakaźne i oрудownika w czasie epidemii. Była to fundacja wotywna mieszkańców miasta. Warto dodać, że według przekazu Franciszka Idzikowskiego, piwnice feralnej karczmy jeszcze w XIX w. znajdowały się pod kaplicą św.

Sebastiana i sięgały aż do środka placu. Sklepienia piwnic odkryto w 1833 r. w miejscu ówczesnego wejścia do kaplicy. Być może istnieją do dziś?

Po wzniesieniu kaplicy wotywniej św. Sebastiana (i prawdopodobnie jeszcze podczas trwania prac budowlanych) na placu odbywały się procesje ku czci śś. Sebastiana i Rocha. Władze miasta ustanowiły 20 stycznia dniem świątecznym ku czci św. Sebastiana. Opolańskie świętowali też 16 sierpnia, czyli dzień św. Rocha, patrona chroniącego przed chorobami zakaźnymi. W tych dniach na placu św. Sebastiana odbywały się uroczyste procesje, a podczas mszy św. ksiądz głosił kazania w języku polskim.

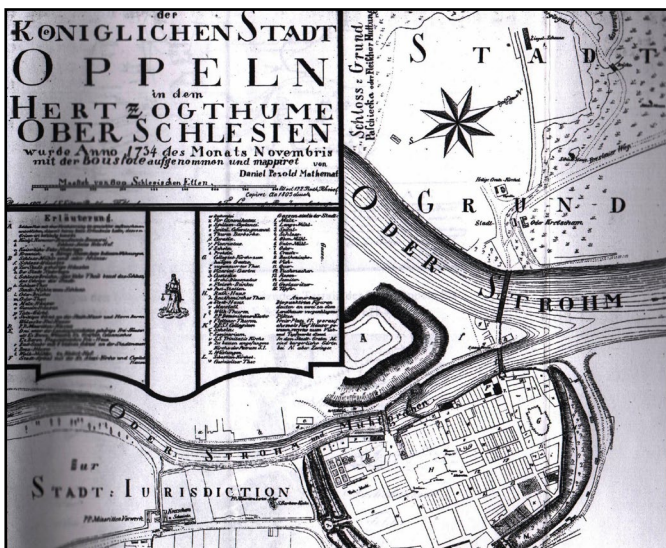
Mapy jako źródło wiedzy

Odkrywanie dziejów placu św. Sebastiana przypomina pracę detektywa. Najważniejsze w ustaleniu faktów są oczywiście źródła. Z pomocą przychodzą archiwalne mapy.

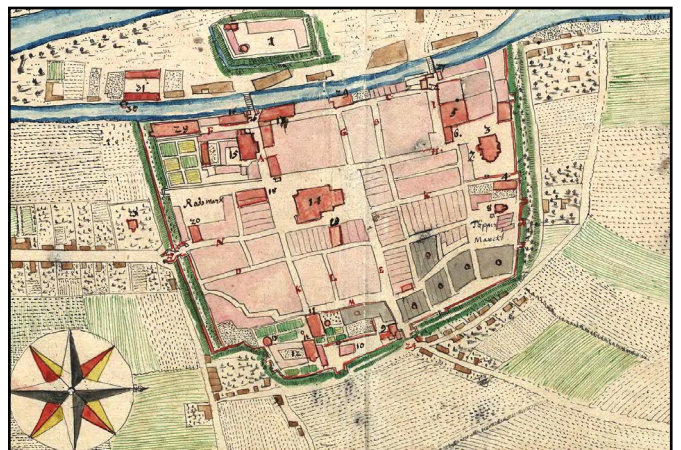
Na planie Opola wykonanym w 1734 r. przez Daniela Pezolda, w miejscu obecnego Placu św. Sebastiana wyraźnie widać niezabudowany plac, opisany jako „Freier Platz”, czyli „wolny plac”. W legendzie do planu teren placu opisany jest jako „wolne” miejsce powstałe na pogorzelisku pięciu kamienic. Z czasem gruzowisko uprzątnięto, a na powstałym placu odbywał się targ bydłą i garncarski.

Prawdopodobnie po pożarze miasta 30 maja 1739 r. i zniszczeniu zabudowań w pobliżu kaplicy św. Sebastiana, plac ten ostatecznie przeznaczono na targowisko dla garncarzy. Nawiązywała do tego nazwa placu „Töpfer Markt” widoczna na planie Opola z 1750 r. autorstwa śląskiego rysownika Friedricha Bernharda Wernera.

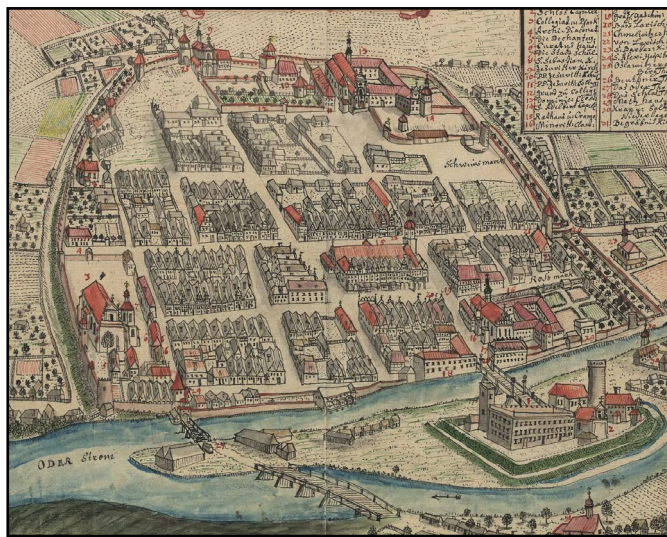
Na planie miasta z tzw. ptasiej perspektywy, zamieszczonym w dziele F.B. Wernera pt. *Topografia Silesiae*, znajdującym się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, widać też wyraźnie zaznaczony kościół pw. św. Sebastiana i „ciasną” zabudowę kamieniczek obok, a także nieużytki zajmujące znaczną powierzchnię tej części miasta. Co ciekawe F. B. Werner nie zaznaczył na planie targu garncarskiego w przeciwieństwie do placów po przeciwnej stronie miasta, na których odbywały się targi świńskie i końskie.

Plan der Königlichen Stadt Oppeln (...) mit Boussolle aufgenommen und mapiert, F. Eitner (nach C.F. Scheurwasser 1803 r., D. Pezold 1734 r.), 1863 r.

Plan Opola z 1750 r., F. B. Werner, *Topografia Silesiae*, zbiory
Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Plan Opola z 1750 r. z tzw. ptasiej perspektywy, F. B. Werner, *Topografia Silesiae*, zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Na planie miasta Opola z 1818 r. (C. C. Stange) widać dokonaną parcelację kwartałów i zaznaczone na czerwono budynki publiczne, zaś na różowo kościoły, w tym również kaplicę św. Sebastiana i przylegający do niej sporych rozmiarów plac, przy którym znajdował się budynek użyteczności publicznej. Warto dodać, że ten plan miasta wykonano po utworzeniu w 1816 r. rejencji górnośląskiej z siedzibą w Opolu.

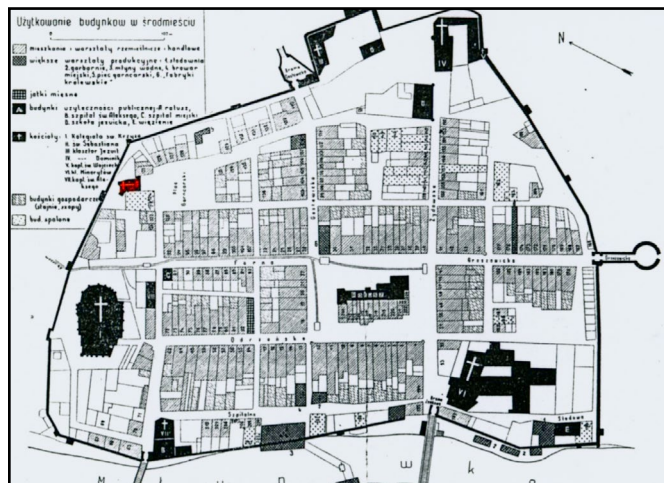

Plan Opola z 1818 r., C. C. Stange, źródło *Opole. Historyczno-topograficzny atlas miast śląskich*, t. 2, wyd. Instytutu Herdera, 2011 r.

Otoczenie placu uległo zmianie w 1819 r., kiedy to rozpoczęto wyburzanie zniszczonych murów obronnych. Plac „Töpfer Markt” zaznaczony jest jeszcze na planie sytuacyjnym Opola z 1859 r. autorstwa H. Zeigana.

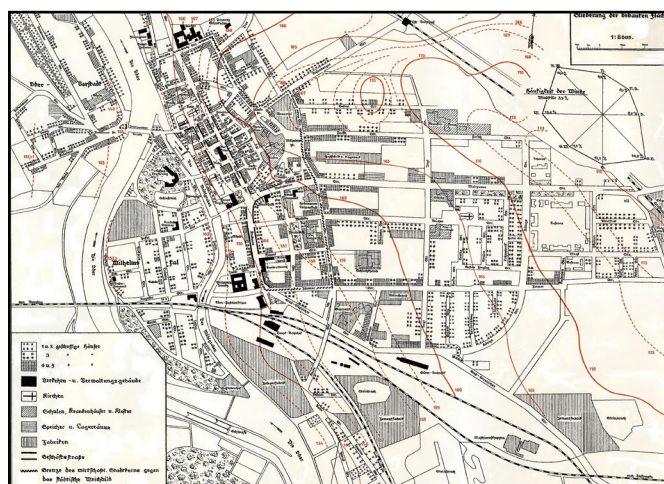
Współczesna zabudowa placu pochodzi z końca XIX i początku XX wieku zapewne na reliktych dawnej zabudowy pobudowano obecne kamienice, a w 1932 r. przebudowano kościół pw. św. Sebastiana. Otoczenie placu oraz jego funkcja zmieniła się zasadniczo po 1819 r., kiedy rozpoczęto wyburzanie murów obronnych miasta. Wówczas plac św. Sebastiana z obszaru handlowego stał się placem rekreacyj-

nym. Obecnie, po przebudowie prowadzonej przez Urząd Miasta Opola w ramach projektu pt. Przebudowa placów miejskich w Opolu, otrzymuje on nową „szatę” architektoniczną, ale funkcja rekreacyjna zostaje zachowana. Od 1842 r. w dokumentach i planach pojawia się określenie: „Sebastian Platz” (1842, 1865, 1925), „Sebastiansplatz” (1909, 1943) i pl. św. Sebastiana (od 1945 r.).

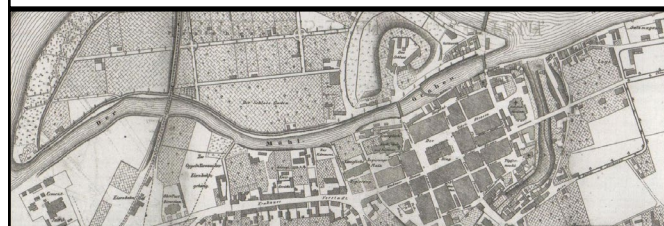

Plan Opola w 1787 r. – rekonstrukcja St. Golachowskiego i H. Piaseckiego na podstawie planu Scheuerwassera z 1811 r. i spisu ludności w 1787 r., archiwum WUOZ w Opolu

W 1. poł. XIX w. Plac Sebastiana był wybrukowany. Na planie miasta z 1925 r. widać kształt placu podobny do dzisiejszego.

Plan Opola z 1925 r., archiwum WUOZ w Opolu

Plan Opola z 1859 r., H. Zeigan, źródło *Opole. Historyczno-topograficzny atlas miast śląskich*, t. 2, wyd. Instytutu Herdera, 2011 r.

Kościół pw. św. Sebastiana

W XVII w., w miejscu, gdzie obecnie znajduje się kościół, stała karczma, w której 31 marca 1679 r. zmarł chory na dżumę cudzoziemiec. Śmiertelna choroba bardzo szybko rozprzestrzeniła się zbierając okrutne żniwo. Gdy epidemia ustąpiła, ci co przeżyli, postanowili jako dar wotywny wzniesić kaplicę w miejscu zburzonej karczmy i poświęcić ją św. Sebastianowi, męczennikowi i patronowi chorych na cho-

roby zakaźne. Zezwolenie na budowę kaplicy wotywniej wydał 18 listopada 1680 r. biskup wrocławski Friedrich von Hessen (1616-1682). Budowę rozpoczęto w 1681 r. jednak liczne pożary (m. in. w 1682, 1684 i 1689 roku) opóźniły prace budowlane. Zakończono je między 1698 – 1711 r., na co wskazuje data „1711” umieszczona na dzwonie. W latach 1700 i 1715 – jak podaje F. Idzikowski – przekazano

darowizny na funkcjonowanie kaplicy (w sumie 488 talarów). Za dochody z nieruchomości wikariusze zostali zobowiązani do całorocznego odprawiania 4 śpiewanych i 6 cichych mszy św. za zmarłych i wygłoszenie dwóch kazania w języku polskim w niedzielę po św. Sebastianie i po św. Rochu. Z tego zobowiązania księży wywiązywali się aż do zakończenia II wojny światowej i nawet w czasach pruskich,

a potem niemieckich w świątyni tej głoszone kazania w języku polskim.

Warto wspomnieć, że dla upamiętnienia ofiar zarazy Maciej Alojzy Scharkoviusz kazał namalować obraz przedstawiający ówczesny wygląd miasta, który umieszczono w kaplicy św. Jadvigi w kościele Świętego Krzyża w Opolu, a który znamy z litografii zamieszczonej w monografii Opola F. Idzikowskiego z 1863 r.

Opole w 1685 r., źródło F. Idzikowski, *Opole. Dzieje miasta do 1863 r.*, Opole 2002 r.

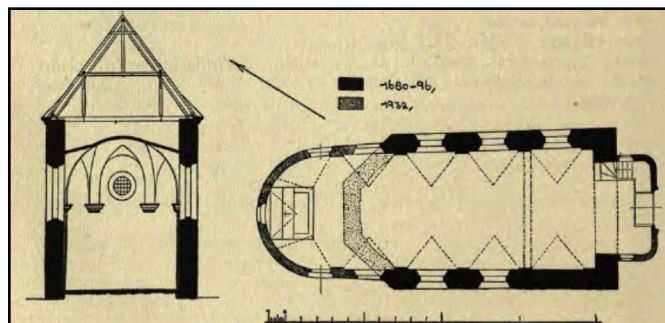
Uroczysta konsekracja kaplicy ku czci śś. Sebastiana, Rocha, Karola Boremeusza, Franciszka Ksawerego i Rozalii (orędowników przeciw epidemiom) odbyła się 1 sierpnia 1720 r. Kaplicę wybudowano z cegły wypalanej z gliny. Budowla zaznaczona jest na rycinie z 1734 r. wykonanej przez śląskiego rysownika F. B. Wernera.

Archiwum WUOZ w Opolu

z dokumentów, w 1720 r. w kaplicy znajdował się jeden ołtarz św. Floriana i niezbędne przedmioty liturgiczne (w tym dwie monstrancje, z których jedna zawierała relikwie św. Jana Nepomucena). Wnętrze świątyni zdobił barokowy prospekt organowy i ambona.

Wygląd kaplicy przedstawia rysunek F. B. Wernera wykonany około 1750 r. Była to niewielka budowla wzniesiona na planie prostokąta, z trójbocznie zamkniętą absydą. Od strony zachodniej do nawy przylegała niewielka przybudówka (zakrystia) kryta daszkiem pulpityowym. Ponad środkową częścią dachu wznosiła się wieżyczka zakończona baniastym hełmem. W takim kształcie kaplica przetrwała do 1932 r. Jak wynika

W 2. poł. XVIII w. kaplica była kilkakrotnie remontowana. W 1813 r. w kaplicy urządzono lazaret wojskowy dla żołnierzy armii rosyjskiej i pruskiej, walczących z wojskami Napoleona Bonapartego. Pobyt Rosjan w lazarecie zakończył się m.in. zniszczeniem organów i zaginięciem licznych, cennych przedmiotów liturgicznych i ornatów. W 1816 r. kryty gontem dach kaplicy św. Sebastiana był już w złym stanie technicznym. Świątynia służyła jako magazyn. Po niezbędnych remontach 6 sierpnia 1818 r. opolscy jezuici podarowali kaplicy św. Sebastiana cenne organy wykonane w 1744 r. przez Fryderyka Wilhelma Schefflera z Brzegu.

W 1932 r. kapliczkę rozbudowano według projektu architekta Hansa Ehla – przedłużono wówczas nawę oraz wzniesiono, zamknięte półkoliście prezbiterium z zakrystią od północy. W miejscu dwóch okien w szczycie wymurowano jedno okrągłe okno. Odnowiono i przerobiono ołtarz główny, (gdzie wstawiono obraz olejny z namalowanymi postaciami świętych), ambonę, a także organy (w styczniu 1933 r.). Nad wejściem do kościoła umieszczono figurę św. Sebastiana autorstwa Kurta Spribillea. Dnia 13 stycznia 1933 r. kościół został poświęcony przez kardynała Adolfa Bertrama.

W 1934 r. świątynię udostępniono miejscowemu gimnazjum i wzbogacono o wyposażenie z zamkniętego w 1812 r. dawnego kościoła jezuitów w Opolu. Podczas II wojny światowej rozkradziono znaczną część wyposażenia. Mury budowli ocalały. W latach 1960-1980 – świątynia pełniła funkcję kościoła seminaryjnego dla słuchaczy Wyższego Seminarium Duchownego w Opolu. W 1991 r. zaczęto w nim odprawiać msze św. w języku niemieckim. Od 3 maja 2009 r. w każdą pierwszą niedzielę miesiąca odprawiana była msza w formie nadzwyczajnej rytu rzymskiego (po łacinie). Od września 2011 roku, msza św. w rycie rzymskim jest sprawowana w każdą niedzielę i święto nakazane.

Więcej na www.dladziedzictwa.org

Kalendarium

- 18.11.1680 – zezwolenie na budowę kaplicy wotywnej, wydane przez biskupa wrocławskiego Friedricha von Hessena (1616 – 1682);
- 1681 – rozpoczęcie budowy kaplicy po wyburzeniu budynku karczmy. Budowę przerywały pożary Opola w latach 1682, 1684, 1689;
- 1700 – przekazanie darowizn na funkcjonowanie kaplicy (w sumie 488 talarów, pola orne). W zamian za dochody z nieruchomości wika-riusze zostali zobowiązani do całorocznego odprawiania 4 śpiewanych i 6 cichych Mszy św. za zmarłych i wygłoszenie dwóch kazań w języku polskim w niedzielę po św. Sebastianie i po św. Rochu;
- 1698 – 1711 – zakończenie budowy;
- 1.08.1720 – konsekracja kaplicy ku czci św. Sebastiana, Karola Boremeusza, Franciszka Ksawerego, Rocha i Rozalii;
- 1785 – pokrycie dachu kaplicy gontem, wymienienie sygnaturki i ufundowanie krzyża;
- 1813 – urządzenie w kaplicy lazaretu dla żołnierzy armii rosyjskiej, Rosjanie m.in. zniszczyli organy;
- 1816 – urządzenie w kaplicy magazynu, z powodu złego stanu dachu budowli;
- 1818 – podarowanie przez jezuitów cennych organów do kaplicy – (dzieło Fryderyka Wilhelma Schefflera z Brzegu, z 1744 r.);
- 1833 – remont świątyni;
- 1838 – naprawa sygnaturki przeprowadzona przez Dreschera z Nysy;
- lipiec – październik 1842 – wymiana pokrycia gontowego na dachówkę ceramiczną z Tułowic i zamontowanie obecnej wieżyczki z sygna-turą, na której zamocowano miedzianą puszkę z 1742 r., z umieszczonym austriackim orłem z żelaza, podarowaną przez Józefa Renelta, otynkowanie murów;
- 1899 i 1909 – pomalowanie wnętrza kaplicy;
- 1932 – przebudowa i rozbudowa kaplicy, według projektu architekta Hansa Ehla oraz umieszczenie nad wejściem figury św. Sebastiana autorstwa Kurta Spribillea;
- 13.01. 1933 –poświęcenie kościoła przez kardynała Adolfa Bertrama;
- 1934 – oddanie kościoła do dyspozycji gimnazjum i wzbogacenie jego urządzenia o wyposażenie przejęte z zamkniętego w 1811 r. dawnego kościoła jezuitów w Opolu, w tym o unikatowe organy;
- 1960 – 1980 –pełnienie przez kościół funkcji seminaryjnego (pomocniczego) kościoła dla słuchaczy Wyższego Seminarium Duchownego w Opolu;
- lata 60. XX w. – remont świątyni;
- 1970-1971, 1972, 1984, 1994 – przeprowadzenie kolejnych remontów;
- 2015 – odnowienie unikatowych organów, które zaliczane są do najstarszych w kraju.

Literatura:

- Borkowski M., *Opole przełomu wieków XIX/XX*, Łódź 2015.
- Hamada A., *Architektura Opola wpisana w dzieje miasta*, Opole 2008.
- Idzikowski F., *Opole – dzieje miasta do 1863 roku*, Opole 2002.
- Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. T. Dera, Opole 1995, [w:] zbiory WUOZ w Opolu.
- Opole – Oppeln. Historyczno-topograficzny atlas miast śląskich*, oprac. K. Heffner, W. Kreft, t. 2, Berlin 2011.
- Schiedlauský G., Hartmann R., Eberle H., *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*, Breslau 1939.
- Studium historyczno-urbanistyczne miasta Opola*, t. 2: Katalog zabytków – Opole Śródmieście, PKZ Wrocław 1990, [w:] zbiory WUOZ w Opolu.
- Steinert A., *Das oppelner Piastenschloss von 1532-1928*, [w:] *Deutsche Kulturdenkmäler in Oberschlesien*, 1934, s. 101-114.
- Talar E., *Die St. Sebastianskapelle*, „Oppelner Heimatblatt“, 8. Jahrg., nr 11, 1935.
- Werner F.B., *Scenographia urbium Silesiae*, wyd. Nürnberg 1737-1752, tabl. X (panorama), zbiory BUWr.
- Werner F.B., *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens* [...] Pars I, ok. 1763 [t. 3], zbiory BUWr.
- Volkholz F., *Die Piastenburg in Oppeln im XIII. und XIV. Jahrhundert*, [w:] *Deutsche Kulturdenkmäler in Oberschlesien*, 1934, s. 90-100.

Plac św. Sebastiana współcześnie

Współczesna zabudowa placu pochodzi z końca XIX i początku XX wieku zapewne na reliktych dawnej zabudowy pobudowano obecne kamienice, a w 1932 r. przebudowano kościół pw. św. Sebastiana. Otoczenie placu oraz jego funkcja zmieniła się zasadniczo po 1819 r., kiedy rozpoczęto wyburzanie murów obronnych miasta. Wówczas plac św. Sebastiana z obszaru handlowego stał się placem rekreacyjnym. Obecnie, po przebudowie prowadzonej przez Urząd Miasta Opola w ramach projektu pt. Przebudowa placów miejskich w Opolu, otrzymuje on nową „szatę” architektoniczną, ale funkcja rekreacyjna zostaje zachowana.

